

нен дотримуватися ліцензіат, і на загальних підставах здійснювати контроль за дотриманням цих вимог.

Той факт, що власник свідоцтва на знак має на меті отримання певного прибутку, навіть систематичного, ще не відносить його до кола підприємців, оскільки значення має не систематичність отримання прибутку, а здійснення певного виду діяльності. Варто звернути увагу на те, що ліцензійні платежі не обов'язково є періодичними (роялті), вони можуть бути і одноразовими (паушальними), а у цьому разі про систематичність взагалі не йдеться. До того ж якщо так широко тлумачити поняття підприємницької діяльності, то довелось б визнати, що і у разі укладення договору про передачу майнових прав на знак ліцензіар також повинен бути суб'єктом підприємницької діяльності, оскільки сторони внаслідок свободи договору можуть передбачити періодичні виплати. А насправді це не відповідає дійсності.

Отже, на підставі проведеного нами аналізу можна дійти висновку про недоцільність законодавчого звуження кола суб'єктів на торговельну марку в законодавстві України. Це зумовлено тим, що, з одного боку, на практиці таке обмеження лише ускладнить процедуру набуття прав без досягнення бажаного результату, а з другого — існують інші правові механізми, щоб не допустити зловживання наданим майновим правом інтелектуальної власності на зазначений правовий засіб індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів та послуг.

Перспективною подальших досліджень у даному напрямку є, зокрема, з'ясування питання доцільності існування в законодавстві України можливості отримання майнових прав на знак кількома особами, оскільки міжнародному досвіду відоме й інше вирішення цього питання.

Надійшла до редколегії 02.02.05

В. Кухар, голова Харківського
Апеляційного господарського суду

Господарсько-правові засоби реалізації інвестиційної політики держави: проблеми та перспективи

Безсумнівним є факт вельми високої уваги законодавчої та виконавчої влади до проблеми стимулювання інвестиційних відносин у національній економіці. Дійсно, активізація інвестиційної діяльності

є найкоротшим шляхом для досягнення бажаних кількісних і якісних показників економічного розвитку, будь-то темпи зростання обсягів виробництва чи структурні зміни у напрямку впровадження нових видів інноваційних продуктів. Більшість завдань, що поставлені в Програмі діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» щодо модернізації та структурної перебудови виробництва, переорієнтації виробників на нові технологічні уклади, модернізації переоснащення основних засобів на основі інновацій, створення економіко-правових умов для збільшення доходів громадян та подолання бідності тощо можуть бути вирішені тільки через активізацію інвестування в національну економіку.

Таким чином, стимулювання державою інвестиційних процесів, посилення державного впливу на цей ключовий момент циклу «інвестування» — «виробництво» — «реалізація» — «отримання і спрямування прибутку» з метою пожвавлення економічної життєдіяльності суспільства необхідно визнати одним з найважливіших напрямків реалізації державою своїх функцій в економічній сфері.

Цілком логічно, що правове регулювання інвестиційних відносин досить стабільно є предметом наукових досліджень. Важливий внесок у розвиток господарсько-правової та цивільно-правової наук в цій галузі зробили О. Вінник, В. Коссак, О. Кібенко, Л. Крупа (Таран), Д. Федорчук, Г. Віноградова, В. Полатай, Р. Шишка, В. Поєдинок та ін.

Однак проблематика правових засобів реалізації інвестиційної політики держави і зокрема господарсько-правових засобів державного регулювання інвестиційних відносин комплексно і предметно не розглядалась. В той же час завдання суттєвого прискорення інвестиційних процесів у національній економіці вкрай актуалізують названу проблематику, яка стала предметом аналізу в межах даної статті.

Дійсно, згідно із ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів України забезпечує проведення інвестиційної політики держави, розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного розвитку. Відповідно до ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного розвитку. Таким чином, згідно із Конституцією України та ст. 9 і 10 Господарського кодексу України на державу покладаються розробка та впровадження економічної, зокрема інвестиційної, політики держави. Так, відповідно до ст. 10 ГК України інвестиційна політика спрямована на створення суб'єктом господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва,

переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного та відповідального використання цих коштів та здійснення контролю за ним. Таке визначення видається не досить вдалим, по-перше, через його великий обсяг і використання суто економічної термінології та постановки суто економічних цілей (наприклад, розширене відтворення основних засобів виробництва, що є прерогативою програм економічного розвитку, а не актів, що встановлюють загальнонормативне регулювання). По-друге, інвестиційна політика в цьому варіанті спрямована тільки на залучення коштів, ігноруючи інші фактори виробництва, що в умовах сучасних інформаційних економік неприпустимо (за дужками залишались і об'єкти інтелектуальної власності, і права на видобудування корисних копалин тощо).

На нашу думку, відповідну норму ст. 10 ГК України слід було б сформулювати у такій редакції: «Інвестиційна політика здійснюється передбаченими господарським законодавством засобами державного регулювання з метою створення та ефективного використання інвестиційного потенціалу в процесі діяльності суб'єктів господарювання та функціонування національної економіки в цілому».

Невизначеність в законодавстві України, що існує з правовим механізмом державного регулювання економічних відносин, зокрема господарських інвестиційних, є прогалиною, що відверто гальмує можливості держави ефективно впливати на економічні процеси, а відтак, і виконувати свої функціональні зобов'язання. Чинний ГК України безперечно враховує існування цього правового феномена, але дуже фрагментарно. Так, в ст. 5 ГК зафіксовано положення про те, що правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів. Відповідно до ст. 12 ГК держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності.

Виникає питання щодо досить складного співвідношення понять «економічна політика» та «державне регулювання». По-перше, слід виходити з того, що ці категорії, що закріплені у ГК та інших актах законодавства, є категоріями господарсько-правовими і передбачають власне існування в правових формах, реалізацію через застосування правових засобів, хоча кінцевою їх метою є досягнення ефекту в сфері економічних відносин. По-друге, не можна не звернути увагу на

відсутність у ГК дефініцій «економічна політика», «державне регулювання економічних відносин». В тексті ст. 9 ГК України зафіксовані важливі положення щодо диференціації економічної політики на економічну стратегію та економічну тактику, а також про правове закріплення положень економічної політики і актах законодавства у вигляді програм діяльності Кабінету Міністрів України, цільових програм економічного розвитку тощо. Дуже важливим є подальший розвиток категорії «економічна політика» через її диференціацію на окремі напрями: структурно-галузева політика, інвестиційна політика, зовнішньоекономічна політика тощо. Але встановити характер взаємодії достатньо близьких за змістом і функціональним навантаженням цих категорій з огляду на названі положення ГК України вкрай проблематично. На нашу думку, категорія «економічна політика» є значно більшою за змістом, ніж категорія «державне регулювання економічних відносин». При цьому остання категорія повністю поглинається першою. Більш того, державне регулювання економічних відносин, що має свій власний інструментарій впливу на предмет регулювання, є в свою чергу окремим засобом реалізації економічної політики. Адже економічна політика в її правовому контексті реалізується не тільки через ті засоби, що викладені в тексті ст. 12 ГК України, а саме: ліцензування, патентування, сертифікація, регулювання цін і тарифів тощо. Ці та інші засоби є засобами саме державного регулювання господарської діяльності згідно з назвою ст. 12 ГК України. Але безперечним є те, що вплив держави на економічні відносини може відбуватися, по-перше, через регулювання раніше не врегульованих приватноправових відносин, наприклад, нових видів господарських договірних зобов'язань. По-друге, через створення нових організаційно-правових форм суб'єктів господарювання і особливо тих, що виконують функцію елементів ринкової інфраструктури, наприклад, інститути спільного інвестування, комерційні банки тощо. По-третє, безперечними проявами економічної політики держави є також реприватизація, встановлення державної монополії на певні види господарської діяльності тощо.

Отже, виходячи з логічного тлумачення змісту названих норм ГК України, слід визнати, що економічна політика держави, зафіксована в формі відповідних нормативно-правових актів, має свій власний механізм реалізації через систему правових засобів і механізмів. Будучи суто ієрархічним явищем, як один із своїх компонентів економічна політика держави включає засоби державного регулювання економічних відносин, що в свою чергу є достатньо автономним право-

вим механізмом з цілим арсеналом власних засобів, але підпорядкованим системній інстанції більш високого порядку, якою є економічна політика.

Державне регулювання економічних відносин, що відповідно до положень ст. 5 ГК України визнано однією з найважливіших складових правового господарського порядку, в тексті самого ГК України знайшло достатньо фрагментарне відтворення. Так, у ГК України лише в главах, присвячених засадам правового регулювання господарської діяльності на ринку цінних паперів, правовому регулюванню інноваційної та зовнішньоекономічної діяльності у ст.ст. 166, 328 та 380 ГК України визначено цілі і в окремих випадках, вказівку на засоби такого державного регулювання. Необхідно зазначити, що власне державне регулювання іноземних інвестицій або фінансів та банківської діяльності в ГК залишено без відповідної уваги. Разом з тим, незважаючи на те що питання державного регулювання, наприклад, на ринку фінансових послуг, врегульовано в Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», а інвестиційних відносин — в розділі третьому — про державне регулювання інвестиційної діяльності в Законі України «Про інвестиційну діяльність», завданням ГК, згідно з його преамбулою є утвердження суспільного господарського порядку в економічній системі України, що вимагає системної врегульованості питань державного регулювання як в самому ГК, так і у підпорядкованих йому нормативно-правових актах.

Окремим питанням здійснення державного регулювання економічних відносин є відповідність часу арсеналу зафіксованих у законодавстві його правових засобів. Перш за все слід зазначити, що закріплені законодавством засоби державного регулювання і засоби правового регулювання суспільних відносин є категоріями пов'язаними, але не тотожними. Дійсно, право, а саме його інструментальні властивості, полягають у притаманних йому універсальних правових засобах: заборонах, дозволах та позитивних зобов'язаннях. Ці первинні засоби регуляції, на думку С. Алексеева, характеризують юридичну організацію (внутрішню структуру) змісту права.

Але в процесі його подальшого розвитку на базі вказаних засобів на певному етапі сформувалися юридичні конструкції, котрі в свою чергу трансформувалися в системні структурні підрозділи, якими є, наприклад, інститути права¹. В цьому контексті важливою якісною складовою правового регулювання тих чи інших відносин за допомо-

¹ Див.: Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. — М., 2001. — С. 268–274.

гою окремих правових засобів, а найбільш типових — за допомогою юридичних конструкцій є феномен правового режиму. С. Алексеев характеризує правовий режим як порядок регулювання, що виявляє себе через багатоманітний комплекс правових засобів, які характеризують особливе сполучення взаємодіючих між собою дозволів, заборон та позитивних зобов'язань, що утворюють особливу спрямованість регулювання. Правовий режим, таким чином, визначає ступінь жорсткості юридичного регулювання, його дозвільну або заборонну спрямованість, наявність обмежень або пільг, допустимий рівень активності суб'єктів, межі їх правової самостійності¹. Але, повертаючись до засобів регулювання господарських відносин і зокрема господарсько-правових засобів державного регулювання, слід звернути увагу на те, що, наприклад, ліцензування, патентування та квотування в контексті загально-правових засобів є загальнонормативним механізмом отримання індивідуального дозволу бути учасником певних правовідносин.

Але ліцензування, патентування чи квотування стають саме господарсько-правовими засобами державного регулювання через те, що за своїм змістом ці юридичні конструкції передбачають визначення конкретного виду господарської діяльності або виду товарів, що експортуються або імпортуються. Крім цього, змістовна частина цих засобів складається, наприклад, з переліку ліцензійних умов щодо діяльності суб'єкта господарювання. Отже, господарсько-правові засоби державного регулювання є юридичними конструкціями за формою, внутрішня організація яких складається із складної комбінації дозволів, заборон та зобов'язань, але змістовним наповненням яких є «прив'язка» до визначених економічних характеристик тих відносин, впливати на які вони призначені.

Слід зазначити, що найважливішою функцією правових засобів є досягнення ними цілей правового регулювання. Ця функція реалізує себе через забезпечення спрацювання правових засобів безперешкодного руху інтересів суб'єктів до цінностей, гарантуючи їх законне задоволення². Ціль у праві — це ідеальний, бажаний результат, заради якого і здійснюється юридична діяльність³.

Згідно з преамбулою ГК України останній має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільно-

¹ Див.: Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. — С. 334–336.

² Див.: Общая теория государства и права. Академический курс: В 3 т. — М., 2001. — Т. 3. — С. 299.

³ Див.: Там само. — С. 283.

го виробництва тощо. Відповідно до п. 1 ст. 12 ГК України засоби і механізми регулювання господарської діяльності держава застосовує для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм тощо. Безперечно, що ціль застосування господарсько-правових засобів безпосередньо щодо інвестиційної політики міститься в змісті ст. 10 ГК України у визначенні інвестиційної політики, що була наведена вище. Перелік цілей-показників бажаних результатів застосування господарсько-правових засобів впливу на інвестиційну діяльність наведено в розділі VIII «Очікувані результати виконання програми» Програми розвитку інвестиційної діяльності на 2002–2010 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2001 р. Це дійсно перелік якісних та кількісних економічних показників розвитку інвестиційних відносин в країні.

Таким чином, і щодо цілей застосування господарсько-правових засобів впливу на економічні відносини слід зазначити, що формально такою ціллю має бути фактична врегульованість суспільних відносин, адекватна встановленому режиму правового регулювання. Але за своїми змістовними ознаками ціль такого регулювання визначається досягненням певних якісних і кількісних економічних показників.

Необхідно виходити з того, що закріплені у ст. 12 ГК України засоби державного регулювання є основними, про що прямо вказано в п. 2 цієї статті. Відтак, актуальним завданням господарсько-правової науки слід визнати необхідність з'ясування всієї системи господарсько-правових засобів державного регулювання, включаючи ті з них, що мають статус спеціальних. Такі спеціальні засоби мають отримати класифікацію за видами господарської діяльності, галузями народного господарства, а також іншими критеріями. Адже інвестиційна чи інноваційна діяльність не є галузями народного господарства і лише за окремих умов можуть виступати видами господарської діяльності. Інвестиційні відносини утворюють окрему сферу економічних відносин, що є одним з найважливіших об'єктів державного регулювання, який має міжгалузеву природу. Ілюстрацією існування спеціальних засобів державного регулювання інвестиційних відносин може слугувати зміст ст. ст. 12, 15 Закону України «Про інвестиційну діяльність», в яких державна експертиза інвестицій включена до складу заходів державного регулювання в цій сфері.

Слід визнати за окрему проблему господарсько-правової науки та господарського законодавства визначеність системи засобів реалізації інвестиційної політики держави та засобів власне державного регулювання інвестиційних відносин. Глава III Закону України «Про інвес-

тиційну діяльність» присвячена питанням державного регулювання такої діяльності, а ст. 12 цього Закону містить перелік форм такого регулювання. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» також містить розділ IV «Державне регулювання ринку фінансових послуг». Безперечно, що ті чи інші засоби державного регулювання використовуються (використовувались) в законодавстві України, яким утворювались спеціальні режими господарювання в окремих галузях, на територіях тощо. Але чіткої систематизованої і, головне, сучасної картини господарсько-правових засобів, що необхідні і достатні для вирішення завдань інвестиційної політики держави, сьогодні не існує. В цьому контексті слід підтримати думку щодо доцільності розробки і прийняття Інвестиційного кодексу України, в межах якого названа вище проблема могла б бути вирішена¹.

Дійсно, господарське законодавство, враховуючи надзвичайну динаміку самих інвестиційних відносин, потребує постійної уваги щодо його вдосконалення. Навіть із прийняттям ГК, на думку В. Мамутова, «ні сама кодифікація, ні процес удосконалення законодавства не завершується. Це важливий етап, але тільки етап. Законотворчість — процес безперервний»². В цьому контексті важливо зазначити, що в літературі визначені чотири основні напрями удосконалення господарського законодавства, як такого, а саме:

- вдосконалення господарського законодавства щодо його змісту;
- вдосконалення господарського законодавства щодо його правової форми;
- вдосконалення господарського законодавства щодо його системи;
- гармонізація законодавства України з найдосконалішими міжнародними стандартами регулювання відносин у сфері господарювання³. В цьому контексті проблематика визначення оптимального арсеналу господарсько-правових засобів впливу на економічні відносини, зокрема інвестиційні, вимагає вирішення саме з позицій усіх названих напрямів. Тим більше, що йдеться про реалізацію владних повно-

¹ Див.: *Задихайло Д. В.* Инвестиционное право Украины: Сборник нормативно-правовых актов с комментариями. — Х., 2002. — 21–25; *Кудрявцева В. В.* Инвестиционное законодательство Украины: напрямки вдосконалення. Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. — Х., 2004. — Вип. 65. — С. 89–93.

² Див.: *Мамутов В. К.* Развитие хозяйственного законодательства и хозяйственно-правовой мысли в суверенной Украине: Науч. доклад. / Ин-т экономико-правовых исследований НАН Украины. — Донецк, 2004. — С. 13.

³ Див.: *Вінник О. М.* Господарське право: Курс лекцій. — К., 2004. — С. 41–42.

важень держави, органи якої, відповідно до ст. 19 Конституції України, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Слід підкреслити, що «чітке визначення повноважень і функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування» в Програмі діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» визнано одним з головних завдань Уряду в сфері правової політики. В цій Програмі визначено також і дуже важливий напрямок трансформації системи органів влади шляхом переходу від безпосереднього галузевого та функціонального управління до вироблення державної політики у відповідних сферах. Отже, система господарсько-правових засобів, за умови застосування яких і реалізуються державна економічна політика та всі її напрями, включаючи інвестиційну, потребує вдосконалення і за змістом, і за формою, і за системою, і за необхідністю поступової адаптації до стандартів законодавства ЄС, останнє, зрозуміло, за умови незаподіяння шкоди національним економічним інтересам.

Надійшла до редколегії 10.05.05

Г. Басва, начальник Управління Пенсійного фонду України у Фрунзенському районі м. Харкова,
С. Сиротенко, асистент НЮА України

Доктринальне тлумачення понять «сім'я» та «член сім'ї» у контексті відшкодування шкоди як соціальної виплати*

Поняття сім'ї як соціального явища є складним, неоднозначним і має різноманітні прояви свого існування: соціологічні, демографічні, психологічні тощо й викликає значні складнощі при встановленні

* Для цілей цього тлумачення мається на увазі Закон України від 23.09.1999 р. «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» // Офіційний вісник України. 1999. — № 42. — Ст. 2080.

його змісту, зокрема у правозастосовній діяльності. Зазначаємо, що первісно воно не є правовим — закон надає йому лише певної суто прагматичної правової форми.

Зміст поняття «сім'я» й похідного від нього «член сім'ї» не є уніфікованим у законодавстві України та з'ясовується залежно від системно-логічного тлумачення приписів конкретного нормативного акта, а іноді і від граматичного контексту, в якому ці терміни в ньому використовуються. Вони згадуються в значній кількості нормативних актів, зокрема в Сімейному кодексі України (далі — СК), ст. 64 Житлового кодексу України, ст. 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», ст. 13 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» тощо. Кожен з цих та інші нормативні акти закладають у ці поняття свій зміст та юридичні ознаки, наприклад, кровні (родинні) зв'язки, шлюбні відносини, постійне проживання, ведення спільного господарства тощо із застосуванням їх диференційовано, надаючи переважне значення тій чи іншій з них.

Багатогранність та неоднорідність цих понять досліджувалися у рішенні Конституційного Суду України № 5-рп/99 від 03.06.1999 р. у справі про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї»¹, в якому вони аналізувалися в контексті пільг щодо оплати комунальних послуг. Звертаємо увагу на те, що ці поняття аналізувалися саме у такому сенсі, що й стало визначальним при формулюванні висновків.

Викладене вище дає привід зауважити, що для тлумачення поняття «сім'я» та визначення осіб, які входять до кола сім'ї у контексті відшкодування шкоди як соціальної виплати, а мається на увазі головним чином ч. 7 ст. 34 Закону України № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (далі — Закон № 1105), слід використовувати виключно цей Закон, розглядаючи його приписи у контексті цілей, призначення, взаємозв'язку норм та використаних ним відповідних правових категорій.

При цьому припустимо застосовувати конституційні принципи, а також, з певними поправками, постанову Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України № 7 від 31.01.2002 р. «Про затвердження Порядку призначення та здійснення страхових виплат потерпілим (членам їх сімей)» (далі — постанова № 7) як підзаконний акт².

¹ Див.: Офіційний вісник України. — 1999. — № 24. — Ст. 1122.

² www.rada.kiev.ua. Питання про легітимність змісту цього акта, зокрема, у зв'язку з обов'язковістю його державної реєстрації, потребує окремого дослідження.